

KAMU VE ÖZEL HAYATTA KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜ

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ^{*}

Kamuda yıllarca süren kılık kıyafet tartışmalarında sona doğru yaklaşılırken konunun sadece inanç ve özgürlükler boyutu ile değil, aynı zamanda kişilik ve toplum üzerindeki etkileri ve ayrıca tekstil sektörüyle ilişkisi bağlamında da tartışmak gerekir.

Meseleyi önce tarihsel süreç içinde biraz irdeleyelim. Rivayetlere göre “sarıkla kılınan iki rekat namaz sarıksız olarak kılınan yetmiş rekattan daha hayırlıdır”¹. Yine rivayetlere göre Müslüman’ın başındaki sarık (günümüzdeki gibi ince bir bez parçası ya da imam efendilerin cemaatin önünde namaz kıldırırken başlarına taktıkları, üzerine kirlenmesin diye muşamba geçirilmiş fabrikasyon bir bez parçası değil), kefenin ta kendisiydi. Dinimiz açısından, yine vücut hatlarını gösteren dar kıyafetler yerine cübbe gibi bol kıyafetlerin giyilmesinin tavsiye edilmesi de başka bir anlam ifade ediyordu. Sarık ve cübbe, ikisi birlikte bir Müslüman erkeğin üzerinde düşünüldüğünde, sokakta veya pazar yerinde, özellikle de savaş meydanlarında bu Müslümanın müşrik ve kâfirlerle karşı karşıya gelme durumunda, vücut gelişimi itibarıyla düşmanına göre biraz cılız bile kalsa, kılık kıyafeti sayesinde oldukça heybetli görüneceği şüphesizdir. İşte bu görüntü ve bunu sağlayan kıyafet biçimi müşrikler üzerinde ayrıca caydırıcı bir etki yarattığı için olsa gerek İslâm’da hararetle tavsiye edilmiştir.

Nitekim, tarihî süreç içinde imparatorlar, krallar ve önemli devlet büyükleri de, aralarında anlaşmışçasına, kafalarına görkemli başlıklar giymişler, değerli taşlarla süslü büyük taşlar takmışlar, kendilerini haşmetli gösteren kaftanlar giymişlerdir. Şüphesiz bunda (Allah’ın üç aşağı beş yukarı insanları aynı boy ve kiloda yaratması nedeniyle) tebalarına karşı biraz daha büyük görünmek istemeleri büyük rol oynamıştır. Önemli devlet adamlarının kılık kıyafetlerine

^{*} 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Deylemi, Taç C.I. Sh. 169.

verdikleri önem zaman içinde ikinci, üçüncü, dördüncü... derece devlet kademelerine de yansımış, zamanla kıyafetlerinden tanınan memurlar, uniformalarından (uniform: tek tip) tanınan güvenlik elemanları ortaya çıkmıştır.

Velhasıl zamanla, devlet ricali yanında siviller de boş durmamış, kılık kıyafetin büyümesine onlar da kendilerini kaptırmış; türlü renk, biçim ve modelde kıyafetler toplum içinde statü ve gücün sembolü haline gelmiştir.

Bilâhare etnik gruplar, cemaatler, tarikatlar vb. bilcümle topluluk üyeleri kendi aralarında tanınmayı kolaylaştırmak için kıyafetin rengi ve şeklinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bazen bu durum devletin de işine gelmiş, tebasını tanımak için bunu ayrıca teşvik etmiştir. Ör. Osmanlı'da farklı millet ve cemaatler kılık kıyafetlerinden ayırdedilebiliyor, devlet de bizzat bu durumu onaylıyordu. İslam büyüklerinin kıyafetin toplumdaki yeri ve kişilik üzerine etkileri hususunda "*kimin kıyafetini giyersen onlara benzersin*", mealindeki ifadeleri biraz da bu yönü ile ele alınmalıdır.

Bir kısım insanlar "*Allah, verdiği nimeti kulunun üzerinde görmek ister*" sözünden yola çıkarak güzel giyinmeyi Hak için tercih ettiklerini söylerken, bir kısmı bunu düpedüz zenginliğin dışı yansıması olarak algılamışlar, gösterişte ve lükste sınırları zorlamışlardır. Öyle bir zaman gelmiş ki, kılık kıyafet, sarıp sarmaladığı kişinin önüne geçmiş, Nasreddin Hocamız bu durumu "*ye kürküm ye bu itibar bana değil, sanadır*"² sözleriyle özetlemiştir³.

Fakat bazıları durumu gerçekten biraz abartmış, kendini unutmuş, kılık kıyafetiyle toplum içinde yer edineceğini ve V.İ.P. (Very Important Person: Çok önemli kişi) muamelesi göreceğini zannetmiştir. Nitekim bu tipler her devirde arz-ı endam etmiş, hemen her dönemde de eleştiriye maruz kalmıştır. Sevgili Ziya

² Bu ifade zaman içinde; "*Gösterişli ve güzel giyinmek, pahalı takılar takmak kişinin itibarını arttırır. Fakat bu itibar kişiye değil, kişinin dış görünüşüne, giydiği kıyafete olan hürmetten kaynaklanmaktadır*" anlamında bir deyim haline gelmiştir.

³ Fıkra'yı hatırlatmakta fayda var; "*Hoca, davet edildiği ziyafete gündelik elbiseleriyle gidince, kimse kendine aldırış etmemiş, ne bir buyur eden olmuş, ne de geç otur diyen. Bu duruma Hoca'nın canı sıkılmış ve bir koşuda evine gidip, en güzel kıyafeti olan bayramlık kürkünü giymiş ve tekrar düğün evine geri gelmiş. Herkes Hoca'yı kürküyle görünce büyük bir ilgiyle karşılamış ve Hoca'yı başköşeye oturtmuşlar, hal hatır sormak için adeta birbirleriyle yarışmışlar. Önüne en güzel yemekleri getirmişler. Hoca yemeğe başlamış; - Ye kürküm ye... diyerek, kürkünün ucundan tutup çorba tasına daldırılmış. Çevresindekiler şaşkın bir ifade ile: - Ne yapıyorsun hoca efendi, kürk yemek yer mi hiç diye sorarlara, Hoca da - Mademki bütün saygı ve ikram kürküm için yapılmıştır, o zaman yemeği de o yesin!" demiş.*

Paşa'mızın Terkib-i Bend'inde bu kişiler; *"Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma, Zer-dûz palan vursan eşek yine eşektir"*⁴, iltifatına (!) da böylece mazhar olmuşlardır.

Bu tip kişilerin görgüsüzlükleri ve kılık kıyafetleri ile toplum içinde yer edinmeye çalışmaları milleti canından bezdirmiştir. Asıl ile sahte olanı ayırma ferasetine sahip olan Allah dostları bu duruma tepki göstermişler, *"Ya görüldüğün gibi ol, ya da olduğun gibi görün"* demişlerdir. Belki bu söz esas olarak insanın iç dünyası ile ilgilidir, fakat dış görünüş ile iç görünüşün çok da birbirine zıt olamaması gerektiğine bir işaret olsa gerektir. Özellikle, Hak ile Batıl mücadelesinde Hakk'ın yanında yer alanlar kılık kıyafetin dış görünüşün bir parçası olduğunu, esas olanın ise iç güzelliği olduğunun bilincinden hareketle;

"Felek bir gün cana kıyar, bizi kabdan kaba koyar

*Kimi atlas libas giyer, şükür bize aba düştü"*⁵ diyerek teselliyi başka yerde aramışlardır.

Kabul edilmelidir ki tarih boyunca kişinin giydiği kıyafetler, bunların rengi, biçimi, yine kişinin saç, sakalı, traş, makyajı, kişisel bakımı, kokusu hepsi birden veya bunların bir kaçı o kişi hakkında başkaları nazarında özel bir yer oluşturmuştur. Bu durum içten ve dıştan bazı etkilere sebep olmuştur. Örneğin Çin lideri Mao kendi döneminde 1 milyara yaklaşan nüfusa tek tip kıyafet giydirek halkına "eşitlik" getirirken (!), Batı Dünyası kılık kıyafet serbestisini kapitalizm ve onun bir uzantısı olan tüketim kültürü olarak sunmayı başarmış, yarattığı "moda" endüstrisi ile dünyayı peşine takmış, israf ve gösterişte sınırları zorlamıştır.

Aslında kıyafet insanları kategorize etmenin de en kolay yollarından biridir. Örneğin iş ve çalışma hayatı ile ilgili uluslararası sözleşmelerde çalışanlar ikiye ayrılır; *mavi yakalılar* ve *beyaz yakalılar* gibi. Burada mavi yakalılar işçileri temsil ederken beyaz yakalılar memurları temsil etmektedirler. İş hukukundaki bu ayırım artık kanıksandığı için tartışılmaz bile.

Fakat, Türkiye'de ilköğretim okullarında siyah önlükten mavi önlüğe, oradan da serbest kıyafete geçişi hayat memmat meselesi haline getirmeyi başaranlar, hızlarını alamamışlar, özellikle kamuda yıllardır süren yasakların

⁴ Eşeğe altın semer vursan eşek yine eşektir.

⁵ Sivaslı Aşık İlyas Güldibi'nin "*Şu benim divane gönlüm*" isimli şiirinden.

kalkmasını savunurken, kimileri bunun bir devrim olduğunu söylemiş, malum çevreler ise bunun olsa olsa ülkemizin geriye gidişi olmaktan öte bir şey olmadığını ısrarla vurgulayagelmişlerdir.

Söz konusu mektep ve talim – terbiye (!) olunca meseleye farklı bakanlar da olmuştur. Onlara göre okullar öğrencilerini tanımak için onlara ayrı ayrı uniformalar giydirirken, öğrencilerin sokaktakilerle karışmaması, okula giren çıkanın kontrolü için bu tedbiri almakta, idareciler belli tip kıyafeti bunun için savunmak zorunda kalmaktadırlar. Buna karşılık tekstil sektörü ve onların temsilcileri ise oluşturdukları kuvvetli lobi ile kıyafet serbestisini desteklemişler, bunun kendileri için ne kadar büyük bir pazar demek olduğunu her fırsatta gündeme getirmekten geri kalmamışlardır. Fakat nedense moda ve tekstil endüstrisinin önünden kaldırılan bu büyük engel medyada yeterince yer bulmamış, adeta gizlenmiştir.

Tekstilciler ile sözüm ona özgür kıyafeti savunanlar arasındaki stratejik işbirliği (!) kısa zamanda pedagoji bilimi ve eğitim felsefesinin de konusu haline gelmiş, mesele (aşağıda ana hatları basın yayın organlarında yer alan şekliyle) uzun süre tartışılmış ve halen de tartışılmaya devam etmektedir. Şöyle ki; Millî Eğitim Bakanlığının okullarda tek tip öğrenci elbisesi zorunluluğundan vazgeçip serbest kıyafet uygulamasını başlatması başlangıçta herkese hoş gelmiş fakat bazı idareciler ve veliler bu uygulamanın birçok sorunu da beraberinde getireceğini öne sürmüşlerdir.

TV ve gazetelere yansıyan ifadelerle göre; okul kıyafetleri bugüne kadar, toplumda, okulun kimliğini ve felsefesini yansıtan önemli sembollerden birisi olarak görülmüş, hattâ okul ile kıyafet birbirini tamamlayan, bütünleyen bir algıya ve öneme sahip olagelmiştir. Adeta, *“geçmişten gelen ve toplumun kanıksadığı, öğrencinin de zorunlu olarak benimsediği bu uygulamaya çomak sokmak iyi bir şey değildir”*, demek istenmiştir. Dahası *“Kıyafet serbestliğinin özellikle kırsal bölgelerde bulunan ve ekonomik sıkıntılar içinde olan, geçimini bile zar zor sağlayan halkı, ayrı bir okul kıyafeti de alma zorunluluğundan kurtaracağı için olumlu etkileri olacaktır. Ama büyük illerde ve ilçelerde ise, kıyafet serbestliğinin çocukların kendi aralarında ve çocukla anne-baba arasında zorlayıcı ve ayrıştırıcı etkiler doğuracaktır. Serbest kıyafet uygulaması iyi niyetli bir adım, ancak öğrencileri demokratik değerler ve çağdaş normlarla yetiştirmek, doğaya ve çevresine duyarlı, tüm kültürlere ve farklılıklara saygılı, sorgulayıcı bakış açısına*

sahip, bilgiye ulaşma yollarını bilen ve kendine güvenen çocuklar yetiştirmenin en öncelikli ve tek koşulu olmadığı da kesindir. Önemli olan bireylerin dış görünüşleri değil düşünce yapılarının modernliği ve çağdaşlığı yansıtmasıdır. Eğitim sistemimizin ve kültürümüzün bunu desteklemesi gerekir”.

İşte bu tür söylemler, meselenin ne kadar millet ve memleket meselesi olduğunu bize açıkça göstermeye yetip te artmaktadır bile. Çünkü böylece yine kafanın içine değil dışına bakarak; eğitim - öğretimle ilgili problemlerimizi, iyi ve bilgili insan yetiştirmek için harcamamız gereken çaba ve enerjiyi başka bir alana yönlendirmeyi başarmış olarak, ülkemize ne kadar büyük bir hizmet (!) yaptığımız da anlaşılabilir olacaktır.

Kişisel açıdan değerlendirildiğinde ise; kıyafet kişinin özgüvenini ortaya koyma aracıdır. Rahat bir kıyafet iş performansını artırırken, dar bir kıyafet iş verimliliğinin düşmesine neden olabilmektedir. Bu durumda bazı işyerlerinde çalışanların rahat kıyafetleri tercih etmeleri bizzat patronları tarafından teşvik edilirken, bazıları da bu serbestliğin getireceği kıyafet anarşisinden korkarak kıyafetin sınırlarını çizmekte kendilerinde doğal bir hak görmektedirler. İşyerlerinde, örneğin bir lokantada bile garsonun kıyafeti bulaşıkçının, temizlikçinin, resepsiyon görevlisinin kıyafetinden farklıdır.

Aynı işyerinde bile çalışanlar arasındaki bu farklı giyim mecburiyeti bazen şirket kuralları adı altında meşruiyet kazanarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum bazen öyle ileri boyutlara varmaktadır ki insan bu çağda bu kadar olur mu demekten kendini alamamaktadır. Bugün Akdeniz sahillerinde 5 yıldızlı otellerde gruplar karışmasın diye turistlerin kollarına (kendi grubu içinde o gruba özgü hizmetlerden yararlanırken başkaları araya girmesin diye) chipli kol bantları takılmaktadır. Örneğin mavi bantlılar iki hafta önce gelen 100 kişilik Alman turist grubu olabilirken, kırmızı bantlı grup bir önceki gün gelen İngiliz turistlerdir. Buna otel içinde farklı kıyafetteki çalışanlar da eklendiğinde insanları kategorize etmenin nasıl bir şey olduğu ve bu çağda insanların buna (yani bir nevi “*tasma*”ya) nasıl razı olabildiklerini görmek gerçekten hayret verici bir olaydır.

Özel sektör temsilcilerine göre kıyafetler; şirket kültürü, yönetim tarzı ve değerleri simgelemekte, özellikle çalışanın karşı karşıya oldukları müşteri kitlesinin algısında bu durum belirleyici bir faktör olmaktadır. Çünkü müşteriler karşılarında daha kurumsal ve ciddi insanlar görmek isterler. Örneğin

bankacılar da takım elbise kravat beklentisi hâkimken, teknik işlerde çalışanlar için böyle bir beklenti söz konusu olmaz.

İş görüşmelerinde bile halâ Nasreddin Hocamızın taktiği geçerlidir. Mülâkata gidenler sanki takım elbise kravat takmazlarsa işe alınmayacakmış gibi bir hisle insan kaynakları müdürünün karşısına dikilirler. Onlara sorsanız; kıyafetin kişiliği yansıttığını, güzel ve markalı olmasının önemli olmadığı, temiz ve bakımlı olmasının daha mühim olduğunu söyleseler de düzgün bir kıyafetin işveren üzerinde olumlu etki bırakmasını kimse yadsıyamaz.

Burada marka önemli değil demek biraz saflık olur. Çünkü kılık kıyafette marka “*olmazsa olmazlarımızdan*”dır. Nasreddin Hocamızın kürkünü bugünün markalı kıyafeti gibi algılamamız gerekir. Çünkü küçükten büyüğe marka tutkunluğumuz ve bu uğurda boşa harcanan, hattâ yurtdışına giden paranın haddi hesabı yoktur. Çünkü markalı ürünler giymek artık sıradan bir olay olarak değil, bu işin uzmanları tarafından kişinin kendine “*değer kazandırma çabası*” olarak tanımlanmaktadır.

Velhasıl, (eskiden beri askeriyede zaten olduğu için onları saymazsak), ülkemiz kamu kurum ve kuruluşlarında yokluk yıllarından bugüne, önce okullarda başlayan tek tip kıyafet, zamanla sivil ve resmi işyerlerinde de devam etmiş, son 20-30 yıl zarfında da, tekstil sektörünün gelişmesi ve bu sektör temsilcilerinin artan baskısı sonucu kılık kıyafette serbest bir döneme girilmiştir.

Geçmişten gelen alışkanlıklarla bunu hazmetmek pek kolay olmamıştır. Örneğin öğrenci sivil kıyafete geçerken öğretmenin gelişigüzel kıyafet tercih etmesi ne kadar kabul edilebilir bir davranıştır? Memurlar buna zorlanırken vekillerimizin kıyafetleri de gündeme gelmiş, bir fırtına da orada koparılmaya çalışılmıştır. Bayan vekil pantolon giyebilir mi, Meclis Başkanı Meclis’i frakla mı yönetecek? Devletin resepsiyon kıyafeti nedir? Millî günlerde her ülke misyonu kendi ulusal kıyafetini giyerken bizim niye böyle bir kıyafetimiz yoktur? Meclis’e başörtülü girilebilir mi gibi tartışmaları bir kenara bırakırsak, bu saydığımız sorular bile bunca binyıllık devlet olduğunu iddia eden bizler için zırt pırt (hemen her yıl kayıt öncesi) okulun forma rengini ve biçimini değiştiren eski okul müdürlerinin içinde buldukları çelişkiler yumağının bir benzeri olmaktan öte bir şey ifade etmemektedir. **Çünkü bu konular hemen her dönem gündem yaratmak için söylenen, gündem değişince de rafa kaldırılan ezeli ve ebedî tartışma konularımızdır.** “*Kravat takma yeri olmadığı için uzay kıyafetinin bize ters, bu*

yüzden de uzaya gitmemizin mümkün olmadığını” belirten öğrenci-hoca muhabbetini de bu kategoride saymak gerekir....